

Ольга Комар

доктор педагогічних наук,
професор

Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

Інтерактивні методи навчання в сучасній дидактиці

У статті розглядаються різні підходи до трактування методів навчання. Автор узагальнює поняття “інтерактивні” методи навчання.

В статье рассматриваются различные подходы к трактовке методов обучения. Автор обобщает понятие “интерактивные” методы обучения.

The author presents different approaches to understanding of methods of teaching and generalizes the notion “interactive methods of teaching”.

Методи навчання є історичною і соціальною категорією, так як вони змінюються у процесі еволюційного розвитку суспільства. Поступово змінюються економічні і соціальні умови життя, реформуються навчальні заклади, вдосконалюється зміст освіти, змінюються способи діяльності педагогів і тих, кого вони навчають і, як наслідок, використовуються нові методи, або вдосконалюються традиційні.

Проблема методів навчання завжди займала одне з провідних місць у вітчизняній дидактиці. Вона й досі актуальна, так як виховання самостійно мислячих, творчих людей передбачає пошук нових шляхів і нових методів навчання. Саме методи навчання втілюють стратегічну глобальну мету суспільства – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Розглянемо різні підходи до визначення поняття “метод навчання”.

За визначенням М.А.Данилова “метод навчання – це логічний спосіб, який застосовує вчитель, через який учні свідомо засвоюють знання і оволодівають уміннями і навичками”[6,23].

Ю.К.Бабанський визначав методи як “способи взаємодії вчителя і учнів, направлені на розв’язання завдань навчання”[1,34].

На думку М.І.Махмутова “метод навчання – це обумовлена принципами система правил педагогічної взаємодії, керуючись якими вчитель і учні вибирають прийоми і способи конкретних дій, які ведуть до поставленої мети”[10, 87].

“Методи навчання можна розглядати і як способи сумісної діяльності вчителя і учнів по досягненню конкретної навчальної мети” – читаємо у Б.О.Голуба [3,58].

Як “способи діяльності викладача, направлені на глибоке, усвідомлене і міцне засвоєння знань учнів, і такі, що забезпечують управління пізнавальною діяльністю школярів” визначає методи навчання С.П.Баранов [2,69].

З нашої точки зору, методологічний орієнтир в цих визначеннях поняття “метод навчання” в певній мірі близький до сциєнтистського, так як в них визначається і акцентується в основному необхідність засвоєння знань, умінь і навичок безвідносно до їх якісних характеристик. Звідси й закономірно, що вчитель або майбутній вчитель, який засвоює такі визначення методів навчання і робить їх керівництвом до дії, орієнтує весь навчально-виховний процес на засвоєння тими, хто навчається так званих ЗУНів (знань, умінь, навичок).

У 60-тих – першій половині 70-тих р.р. вчені поступово переходять від методичного напрямку в класифікації методів навчання до ідей активної пізнавальної діяльності тих, хто навчається і застосування у навчанні відповідних методів.

Саме тоді радянський дидакт Є.Я.Голант запропонував розподіл методів навчання на “пасивні” та “активні”, залежно від участі учнів у навчально-пізнавальній діяльності. “Зрозуміло, що термін “пасивні” застосовувався умовно, оскільки будь-який спосіб навчання обов’язково передбачає певний рівень пізнавальної активності учня, інакше досягнення

результату, навіть мінімального, неможливе. В даній класифікації Є.Я. Голант скоріше використовував “пасивність” як визначення низького рівня активності учнів, переважно репродуктивної діяльності при майже повній відсутності самостійності і творчості”[11,107].

Загально дидактичну класифікацію методів з урахуванням специфіки цілей і змісту навчання, особливостей способів його засвоєння, характеру пізнавальної діяльності тих, хто навчається поширив на процес навчання І.Я.Лернер. Він докладно охарактеризував пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, дослідницький, частково-пошуковий чи евристичний методи, метод проблемного викладу[9,43-51]. Вчений дає своє визначення методу навчання і характеризує його як “систему послідовної взаємодії тих, хто навчає і тих, хто навчається, яка направлена на організацію засвоєння змісту освіти”[9,167]. Вчений має на увазі всі чотири елементи змісту освіти і відповідні їм способи засвоєння.

Саме І.Я.Лернер запропонував у свій час модель методу навчання, яка являє собою систему таких взаємопов’язаних елементів: мета вчителя, діяльність викладання з притаманними йому засобами; механізм зміни особистості; результат навчання. За моделлю І.Я.Лернера вчитель ставить перед собою дидактичну мету, яка обумовлює його діяльність наявними у нього засобами; діяльність і засоби вчителя призводять до появи мети учнів, яка визначає їхню діяльність наявними у них засобами; дії і засоби учня визначають об’єктивні внутрішні процеси, які ведуть учня до досягнення мети, тобто засвоєнню змісту освіти, а звідси й до змін особистісних якостей.

Видатний український вчений В.І.Бондар цілісно віділяє найбільш суттєві ознаки методів навчання:

- метод навчання – спосіб отримання інформації та оволодіння вміннями і навичками;
- спосіб діяльності вчителя і учнів, керівництва навчально-пізнавальною діяльністю учнів;

- сукупність упорядкованих прийомів, дій, операцій, достатніх для отримання результатів спільної діяльності вчителя і учнів;
- спосіб і форма руху змісту навчального матеріалу за правилами індуктивної, дедуктивної, чи традиційної логіки його розгортки.[4,79].

Найбільш суттєві ознаки методу навчання як мікро діяльності вчителя і учнів він відображає в схемі:(див. стор.4).

В.І.Бондар робить висновок про те, що метод навчання – це мікро діяльність, до структури якої входять взаємопов'язані ціль, мета, зміст, спосіб засвоєння, форма співпраці суб'єктів навчання та результат. Метод навчання може бути покладений в основу проектування процесу навчання у формі уроку, детального відпрацювання кожного кроку (фази) руху до кінцевої мети.

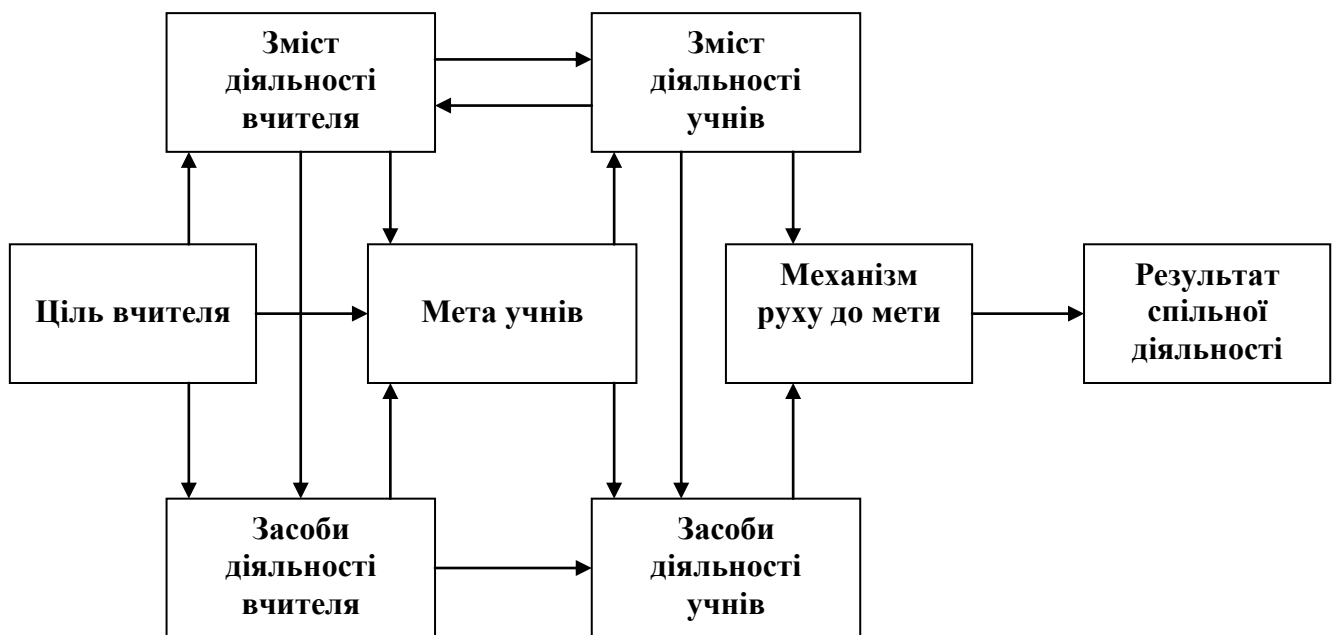

Рис.1

Структура методу навчання (за В.І.Бондарем)

Провідний спеціаліст в галузі дидактики О.Я.Савченко у дослідженні сутності методів навчання наголошує на тому, що”...методи як дидактична категорія – багатовимірне поняття і можуть розглядатись з різних точок

зору”[17,197]. Вона погоджується з А.М.Алексюком про те, що “методи навчання – це способи упорядкованої взаємопов’язаної діяльності вчителя і учнів, спрямовані на розв’язання навчально-виховних завдань. Це визначення цілком достатньо відображає мету навчання та взаємодію суб’єктів шкільного навчання”[17,192-193] .

Сучасні дидакти О.І.Пометун та Г.О.Фрейман в методиці викладання історії дають визначення методу навчання як “впорядкованому способу взаємодії учасників навчального процесу, спрямований на досягнення цілей і завдань шкільної історичної освіти”[11,109].

“...інтерактивними можна вважати такі методи організації спільної діяльності учасників навчально-виховного процесу з метою обговорення того чи іншого питання, вироблення чи прийняття рішення, які здійснюються шляхом активної взаємодії суб’єктів цього процесу” – вважають автори посібника “Управління школою, що змінюється. Порадник сучасного директора”[19,16]

Виходячи із сучасних уявлень дидактів А.М.Алексюка, В.І.Бондаря, О.Я.Савченко, С.У.Гончаренка, О.І.Пометун, В.М.Галузяка, М.І.Сметанського, Шахова В.І.Г.О.Фреймана та ін. про зміст поняття “метод навчання” [4,14,16,17, 20] як упорядкований спосіб взаємопов’язаної діяльності вчителя і учнів, можна визначити метод сучасного ефективного навчання за принципом інтерактивності. Відповідно до критеріїв класифікації методів навчання за характером взаємодії між тим, хто навчає і тим, хто навчається можна назвати інтерактивний метод навчання. На нашу думку *інтерактивний метод навчання* – це впорядкований спосіб активної суб’єкт-суб’єктної взаємодії між усіма учасниками навчального процесу, направлений на досягнення цілей і завдань освіти, який сприяє накопиченню в учасників соціального досвіду спілкування та освоєнню ними соціальних методів організації навчальної діяльності. Це визначення містить всі три ознаки методу навчання: мета – засвоєння змісту освіти, єдність викладання і

учіння, тобто бінарність навчання і характер способу засвоєння, направлено на кожний елемент змісту освіти.

Виходячи з критерію взаємодії вчителя і учнів у навчально-виховному процесі, спираючись на положення І.Я.Лернера, В.І.Бондаря, О.Я.Савченко і враховуючи класифікацію Є.Я.Голанта, розподіляємо (як О.І.Пометуп та Г.О.Фрейман) методи навчання на пасивні (умовно-пасивні), активні та інтерактивні.

При використанні пасивних методів учні виступають в ролі “об’єкта” навчання. Вони засвоюють та відтворюють матеріал, що передається педагогом - джерелом певної інформації (інколи такі методи, за І.Я.Лернером, називають пояснювально-ілюстративними і репродуктивними). Як правило, це відбувається шляхом застосування лекції-монологу, читання, демонстрації. Учні між собою не спілкуються і не виконують творчих завдань.

Якщо мова йде про активні методи, учні стають «суб’єктами» навчання, виконують творчі завдання, беруть участь у діалозі з учителем. Такі методи пов’язані з виконанням творчих завдань (часто вдома), питаннями від учня до вчителя і вчителя до учня (діалог), розвивають творче мислення. За І. Лернером, до таких методів відносяться частково-пошуковий чи евристичний, проблемний і дослідницький. Хоча учні в цьому випадку більш активні, основною формою взаємодії часто залишається і монолог. Спочатку педагог у монологічній формі здійснює передачу знань учням, а потім останні повертають йому ці знання, шляхом монологічних відповідей. Інколи навчання відбувається у діалозі вчителя й учня, шляхом бесіди, однак викладач виступає як своєрідний полюс, навколо якого концентрується вся комунікація учасників процесу навчання,

Сутність інтерактивних методів у тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається і навчає. Це навчання у взаємодії та співпраці, в якому і вчитель, і учні є суб’єктами навчання. Основний принцип інтеракції: постійна взаємодія учнів між собою, їх співпраця,

спілкування, співробітництво, на відміну від активних та «пасивних» методів, коли спілкування відбувається між учнями і вчителем. Учитель тільки організатор і координатор інтерактивної взаємодії. На відміну від активних методів навчання, які будуються на одnobічній взаємодії (її організовує і постійно стимулює учитель), інтерактивні методи принципово змінюють схему взаємодії учасників навчального процесу.

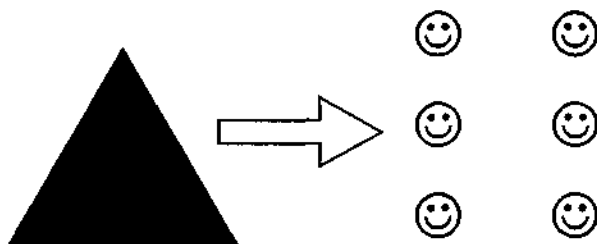
Інтерактивні методи дають найбільший простір для самореалізації учня у навчанні і найбільше відповідають особистісно-орієнтованому підходу[16].

Інтерактивні методи орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу взаємодії більш мобільні, більш відкриті і активні. Основою інтеракції є принцип багатосторонньої взаємодії, яка характеризується відсутністю полярності, і мінімальною сконцентрованістю на точці зору вчителя. Організації процесу такої взаємодії сприяє використання відповідних методів навчання. Такими методами є:

- *груповий* (взаємодія між учасниками процесу навчання реалізується через співпрацю у малих групах);
- *колективний* (багатостороння взаємодія є полілогом, у якому бере участь кожен учень класу);
- *колективно-груповий* (коли робота малих груп поєднується з роботою всього класу).[метод історії]

Для унаочнення вищесказаного наведемо моделі методів навчання.

1. Модель пасивних методів навчання.

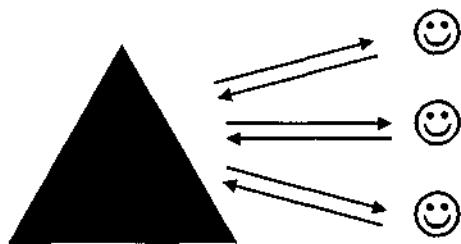

За даною моделлю учень виступає у ролі пасивного слухача. Він сприймає матеріал, який йому надає вчитель: відеофільм, текст підручника тощо. За такої моделі використовуються методи, коли учні або дивляться, або слухають, або читають (лекція-монолог, пояснення нового матеріалу вчителем, демонстрація).

Спробуємо визначити сильні та слабкі сторони такої моделі:

Сильні	Слабкі
<ol style="list-style-type: none"> 1. Можна подати великий за обсягом матеріал за короткий час; 2. Одночасно сприймають матеріал усі слухачі; 3. Витрачається мала кількість часу на розповідь, або пояснення. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учні пасивні, не спілкуються ні між собою, ні з учителем; 2. Не виконують ніяких завдань; 3. Вчителю важко зрозуміти якість засвоєння поданого матеріалу; 4. Відсутній контроль за знаннями; 5. Зазвичай, невисокий відсоток засвоєння знань.

2. Модель активних методів навчання.

У цьому разі учень і вчитель знаходяться в постійному взаємозв'язку. Учень відповідає на запитання вчителя, розповідає. В учителя є можливість співпраці з кожним учнем окремо. За такої моделі використовують активні методи навчання: бесіда, дискусія, фронтальне опитування тощо. Визначимо сильні і слабкі сторони даної моделі:

Сильні	Слабкі
<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень інформації (проблемний метод); 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учні спілкуються тільки з учителем;

2. Велика кількість учнів, які одночасно можуть сприймати інформацію;	2. Як правило, на уроці така модель використовується тільки для опитування;
3. Відсоток засвоєння матеріалу досить високий.	3. Учень знаходиться у постійній напрузі, „спитає-не питає”;
4. Майстерність педагога відіграє велику роль в організації такого навчання.	4. Учень може бути незадоволений тим, що його не спитали, не вислухали його думку.
5. Учитель може проконтролювати надані учням знання.	

3. Модель інтерактивних методів навчання.

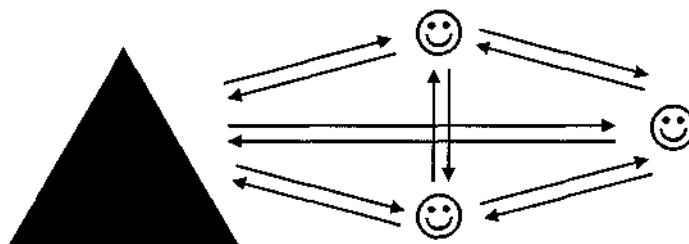

Схема цієї моделі відображає постійне спілкування учителя з учнями, учнів з учнями. Відбувається спілкування всіх членів колективу. При навчанні за такою моделлю застосовують ділові та рольові ігри, дискусії, мозковий штурм, фронтальне опитування, круглий стіл, дебати. Перерахуємо сильні та слабкі сторони моделі:

Сильні	Слабкі
1. Розширюються пізнавальні можливості учня (здобування, аналіз, застосування інформації з різних джерел);	1. На вивчення певної інформації потрібен значний час;
2. Як правило, високий рівень засвоєння знань;	2. Необхідний інший підхід в оцінюванні знань учнів;
3. Учитель без зусиль може	3. В учителя відсутній досвід такого виду організації навчання.
	4. Відсутні методичні розробки

проконтролювати рівень засвоєння знань в учнів; 4. Учитель має можливість розкритись як організатор, консультант; 5. Партнерство між учителем і учнями та всередині учнівського колективу.	уроків з різних предметів.
--	----------------------------

Подану модель можна назвати „Полілог”, вона є свідченням активного співнавчання.

Завдяки полілогічному спілкуванню між усіма учасниками уроку вчитель може ненав’язливо повідомити новий матеріал, опитати, закріпити вивчене, а учні мають можливість у цікавій формі все це сприйняти і запам'ятати в дії.[7]

Якщо порівняти дані моделі, то можна зробити висновки про те, що при наявності певних недоліків остання модель є досить ефективною.[8,14-16]

Якщо звернутись до організації навчання школярів, а основною формою є урок, то серед усіх його переваг можна назвати суттєві для сучасного суспільства вади. На традиційному уроці учень фактично ізольовано отримує і засвоює знання. Переважна організація самостійної роботи являє собою яскравий приклад одностороннього підходу до процесу навчання і не сприяє набуттю дитиною соціального досвіду на уроці. Цей недолік у якійсь мірі компенсують перерви між уроками, ігри біля школи і вдома. Тут діти грають, розмовляють, сваряться й миряться один з одним, тобто вступають у міжособистісні стосунки і засвоюють їх. Однак подібне спілкування стихійне і не таке ефективне, яким може бути кероване спілкування. Для більшості дітей в ході стихійного спілкування не утворюються ситуації, які сприяють повному розвитку соціальної сфери особистості дитини. Тому стихійне спілкування не завжди може допомогти

дитині розв'язати соціальні проблеми. Для найбільш повного соціального розвитку дитини необхідна цілеспрямована і планомірна робота, яка посилюється тільки педагогу.

Інтерактивний спосіб отримання знань визначає уявлення про сучасний характер знання як динамічного, еволюційного, соціального продукту, результату спільної діяльності людей. Ми погоджуємося з думкою С.О.Смірнова, І.Б.Котової, Є.М.Шиянова про те, що “найважливіший орієнтир сучасної теорії освіти – уявлення про дослідницьку спільноту тих, хто навчається, і які під керівництвом учителя освоюють нові знання”[18,185].

Формуючим елементом в інтерактивних методах навчання є інтерактивне спілкування учнів. З позицій теорії діяльності інтерактивне спілкування є найважливішою складовою сучасного навчання. Полілог створює і підтримує спільну навчальну діяльність, в якій і відбувається розвиток його учасника. Він сприяє переводу індивідуальних видів діяльності в діяльність спільну, об'єднану єдиною метою. Ключовим для розуміння ролі інтерактивного спілкування в соціальному розвитку є теза про те, що розвивається не дитина, а єдність дитини з найближчим мікро соціумом, куди входять однолітки і вчителі. Крім того, використання інтерактивних методів забезпечує реалізацію ідеї співробітництва в колективі, сприяє оздоровленню психологічного клімату, створює атмосферу доброзичливості.

Література

1. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды/ Сост. М.Ю.Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560с.
2. Баранов С.П. Сущность процесса обучения. – М.:Просвещение, 1981. – 315с.

3. Бех І.Д. Проблема методів в сучасній школі// Педагогіка і психологія. – 1996. - №4. – С.136-141
4. Бондар В.І. Дидактика. – К.: Либідь, 2005. – 264с.
5. Голуб Б.А. Основы общей дидактики. Учеб. Пособие для студ. пед. вузов. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – 96с.
6. Данилов М.А. Процесс обучения в советской школе. – М.: Учпедгиз, 1960. – 290с.
7. Комар О.А. Модернізація сучасного навчально – виховного процесу. Збірник наукових праць.-Ч.ІІ. (Присвячено 75-річчю УДПУ). - Київ. - 2005. - С.159-166.
8. Комар О.А. Технологічний підхід до підготовки майбутніх вчителів. Матеріали 111 Міжнародної конференції “Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика - 2006”. Дніпропетровськ. - 16-30 червня 2006. С.37-40.
9. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогіка, 1981. – 185с.
10. Махмутов М.И. Современный урок. – М., 1985.
11. Методика навчання історії в школі / О.І.Пометун, Г.О.Фрейман. – К.: Генеза, 2005. – 328с.
12. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических ВУЗов и педагогических колледжей /Под редакцией П.И. Пидкасистого. -М: Педагогическое общество России, 1998.-640 с.
13. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко, Е.Н.Шиянов.- М.:Школа-Пресс, 1997.-512 с.
14. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М.Галузяк, М.І.Сметанський, В.І.Шахов. – Вінниця: “Книга-Вега”, 2003, - 416с.
15. Педагогіка: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений/ С.А.Смирнов, И.Б.Котова,

Е.Н.Шиятов и др.; Под ред. С.А.Смирнова. – М.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 512с.

16. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004 – 192 с.

17. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів – К.: Абрис, 1997. - 416с.

18. Смирнов С.А. Педагогіка: педагогические теории, системы, технологии: Учебное пособие. – М.: Академія, 1998. – 509с.

19. “Управління школою, що змінюється. Порадник сучасного директора” //Вісник програм шкільних обмінів. - №25. – 2005. – С.16-18

20. Український педагогічний словник /Упоряд. Гончаренко С.У.. – Київ: Либідь, 1997. – 367с.